

De smalle uitweg uit het „rijk van de schaarste”

In de filosofie prikkelt weinig de nieuwsgierigheid meer dan de paradox. Hans Achterhuis heeft daarom voor zijn nieuwe boek een goede titel gekozen: *Het rijk van de schaarste*. En nog sterker is het effect als blijkt dat met dit „rijk” de moderne maatschappij wordt bedoeld — voor velen toch eerder een maatschappij van welvaart en overvloed dan van schaarste.

Achterhuis laat hiervan weinig heel. Volgens hem heeft de moderne maatschappij de schaarste niet alleen niet overwonnen, zij heeft deze zelfs gecreëerd en vervolgens op mondiale schaal verbreid. De overvloed blijft bij hem gereserveerd voor de „traditionele” maatschappij, dat wil zeggen: de talloze pre-kapitalistische, primitieve of feodale, op hiërarchie en religie gefundeerde samenlevingen.

Schaarste is dan ook in Achterhuis' definitie niet zozeer een objectief als wel een relatief gegeven. Schaarste ontstaat dank zij de intermenselijke verhoudingen en de neerslag daarvan in maatschappelijke instituties: bevorderen die de menselijke begeerte in plaats van deze te beteugelen, dan is schaarste het onvermijdelijke resultaat.

Achterhuis' voornaamste inspiratiebron in dezen is de theorie van René Girard over de „mimetische begeerte”. In het kort komt deze theorie erop neer dat mensen niet begeren al naar gelang hun natuurlijke behoefte, maar dat zij zich laten leiden door de begeerte van de ander: wat hij wil, wil ik ook omdat hij het wil. Dit mechanisme van onderlinge nabootsing en rivaliteit schroeft de begeerte (waarvan het object in feite onbelangrijk is) steeds meer op, en dat heeft tot gevolg dat er ook in een situatie van ogen-schijnlijke overvloed nooit genoeg zal zijn.

In de moderne westerse maatschappij met haar gelijkheidsidealen en individualisme heeft de mimetische begeerte volop de kans gekregen het „rijk van de schaarste” te vestigen, betoogt Achterhuis. Bijna alles is immers schaars geworden omdat iedereen het hebben wil, ook zulke immateriële zaken als welzijn, gezondheid, schone lucht, tijd, stilte, enzovoort.

Kortom, voor Achterhuis blijkt de schaarste een vruchtbaar thema te zijn, waaronder tal van hedendaagse problemen — van de ecologische crisis tot de grenzeloze groei van de gezondheidszorg en de honger in de wereld — in één verband kunnen worden samengebracht en begrepen.

Over de gezondheidszorg en de honger gaan de twee laatste delen van zijn boek. Achterhuis laat daarin zien hoe de thematiek van de schaarste een

verhelderend licht kan werpen op concrete en uiterst complexe maatschappelijke problemen. Maar de overige — vijf — delen van zijn boek zijn minder direct op de praktijk gericht.

Deze delen bevatten een reconstructie en analyse van wat Achterhuis met een term van Foucault noemt: „het vertoog over de schaarste”, zoals dat vanaf het begin van de moderne tijd door een aantal vooraanstaande sociale en politieke filosofen is gehouden. Een ereplaats is hierbij ingeruimd voor de 17e-eeuwse Britse filosoof Thomas Hobbes, die voor het eerst de schaarste als het fundament van de moderne burgerlijke samenleving zou hebben herkend en beschreven, overigens zonder het woord zelf ergens te gebruiken.

Achterhuis volgt wat Hobbes betreft in grote lijnen de interpretatie van C.B. Macpherson, die in Hobbes' grimmige tekening van de „natuurmens” het portret ontwaart van de moderne *homo economicus* met zijn concurrentiedrang en winstbejag. Die interpretatie is niet onomstreden, en het is wel zeker dat Hobbes zelf zijn abstracte „natuurmens” niet als een historisch verschijnsel heeft gezien. Voor Achterhuis' betoog is Macphersons interpretatie echter essentieel, omdat alleen dan de schaarste die Hobbes in zijn „natuurtoestand” beschrijft, als historisch bepaald kan worden aangemerkt.

Ter verduidelijking noemt Achterhuis de schaarste ergens „een voortdurende antropologische mogelijkheid”, met de nadruk op het laatste woord. Ook een samenleving zonder schaarste is mogelijk; zij heeft in het verleden (in de traditionele maatschappijen) ook werkelijk bestaan. Dat verleden is voor Achterhuis niet een verloren paradijs dat zo snel mogelijk moet worden hersteld, maar het fungeert als een gegeven van waaruit het moderne heden kan worden bekritiseerd, en als een mogelijke inspiratiebron voor een nieuwe uitweg uit de schaarste.

Maar dat zo'n uitweg niet gemakkelijk te vinden zal zijn, staat wel vast. Dat leren met name de denkers die na Hobbes worden behandeld: Locke, Rousseau, Marx en Foucault. Zij hebben allen (met uitzondering van de laatste) uitwegen bedacht die in de ogen van Achterhuis niet voldoen. En met reden. De uitweg van de expansie (Locke) is immers geen echte oplossing maar slechts een „vlucht vooruit”; de uitwegen van Rousseau en Marx blijken, alle onderlinge verschillen even daargelaten, te leiden tot min of meer totalitaire construc-

ACHTERHUIS. HET RYK VAN DE SCHAARSTE

VOLKSKRANT 8-10-1988

ties waarin men maar beter geen voet kan zetten.

De vraag die zich daarom na lezing van *Het rijk van de schaarste* opdringt, luidt: is er wel een uitweg mogelijk? Het optimisme van Achterhuis blijft op dit punt zeer gedempt. Een overtuigend antwoord ontbreekt eigenlijk; er is meer sprake van enige getoonde goede wil. Zo ziet Achterhuis mogelijkheden om de „logica van de schaarste” te doorbreken via een herstel van wat hij noemt de „gemeenschap” (een traditionele vorm van gebruiksrecht die door het moderne exclusieve eigendomsrecht is verdrongen), of via een individuele weigering zich nog langer in deze logica te schikken.

Maar, zo blijkt ook onweerlegbaar uit zijn analyses, werkelijk effectief zou alleen een algehele maatschappelijke omwenteling zijn, en hoe die kan

worden verwezenlijkt zonder tot een explosie van geweld of een totalitaire nachtmerrie te leiden, laat Achterhuis wijselijk onvermeld.

Zijn boek wijst dus niet de uitweg uit „het rijk van de schaarste”. Wat het wel doet is op vaak zeer inventieve en verrassende wijze laten zien hoe dat onheilspellende „rijk” waarin wij dagelijks vertoeven, in elkaar zit en functioneert, terwijl het gebruik dat daarbij wordt gemaakt van de politieke filosofen uit het verleden op stimulerende wijze demonstreert hoeveel zij, ontdaan van academisch stof en spinrag, nog voor het heden kunnen betekenen.

ARNOLD HEUMAKERS

Hans Achterhuis: *Het rijk van de schaarste* — Van Thomas Hobbes tot Michel Foucault. Uitgeverij Ambo; f 45,00.

FILOSOFIE